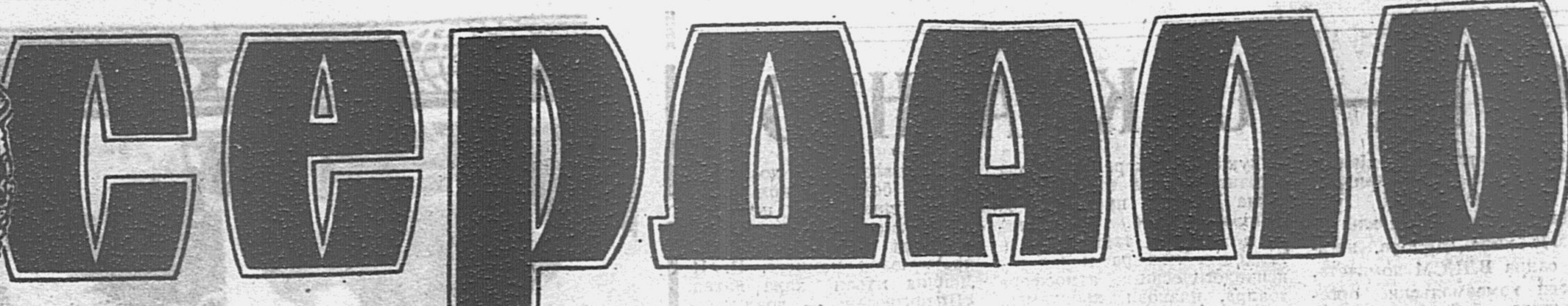
Контрольный экземпляр

Массе а мехкий пролетареш, вIашагIкхета!

СЕРДАЛО

СОВЕТСКИ СОЮЗА КОММУНИСТИЧЕСКИ ПАРТЕ НОХЧ-ГIАЛГIАЙ ОБКОМА, НОХЧ-ГIАЛГIАЙ АССР ЛАКХЕХЬАРЧА СОВЕТЕИ МИНИСТРИЙ СОВЕТЕИ ОРГАН

«СВЕТ» Орган Чечено-Ингушского обкома КПСС, Верховного Совета и Совета Министров ЧИАССР

Газет арадувл 1923 шера денз ★ ШОАТТА, 12 НОЯБРЬ, 1988 ШУ. ★ № 135 (7638). ★ Мах 3 кеп.

Яхьа дневник

ЛаьрхIар кхоачашду

Сентябрь юкъебахача деношка шера план кхоачашъярах рапорт делар Шалински района «Джалка» совхоза хьайбаш леладераша. ХIаьта шера хьалхара кхо квартал чакхъяьннача хана цар хьоккамаш иштта дар: шийтта бетта лийрхIар 510 тонн йолаш, цар паччахьалкхенга ехкар 518 тонн шура. ХIара кхоабача Iаттагара из продукци яьккхар 2200 килограмм.

Из толам боккхача эггара доккхагIдола дакъа юкъедихьар дояркаша Хизриева Зулайс, Ганлаева Сепията.

Альпийски даьгIенашка доахан доажадеча юкъа хIара хьайбана тIакхета дозал планах долчул 150—200 грамм дукхагIа долаш болх бир Гаппалаев Ахьмад керте латтача дезала звенос. Кхы а хьинарегIа къахьийгар Iаьсий леладеча Тенжибаева Розаси Халидова Сацитаси, бежа Iуша Гаплаев Мовсара, Аларханов Джамайлала, Исламов СаIида, доакъар хьатIакхухьача механизатораша Шидаев Султанеи Исламов Аюбеи.

Октябра цIей хьатIакхоачача деноша моттигерча хьайбаш леладераша паччахьалкхенга ехкар 580 тонн гаргга шура.

ШийтталагIча пятилетка диълагIча шера апрель бетта чотагIа къахьегаш ба уж хIанз.

Деша дай бац

Укх гуйран юххье санна, хIанз а дукха грозненцаш го йиш я баьцадаараши сомаши дувхкача тикашта юхе гIолла го тувсаш. Къаьстта из белгалдоал шоатта деношка, городе ярмарка йолча хана. ДIа мел хьажача — очередаш. ХIана нийсденнад из иштта? Цу хаттара жоп луш я ер цифраш.

Грозненски района дерригача боахамаша карарча шера паччахьалкхенга ехка баьцадаарий продукци планагIа хила езачох 50 процент а яц. Пятилетка хьалхарча кхаь шера дIа ца луш дисача 32000 тонн баьцадаарех 18 эзар тонн дараш «Заря» совхоза коллектива тIадисад. Доккхий декхараш хьаьрчад «Куларинский», «Атагинский» совхозех, «1 Мая» колхозах, «Аргунское» оалача ОПХ-ах.

Цу боахамашка хьувкъам ханнахьа чу ца эцарах, гулдаь баьцадаараш лора ца дарах, уж талхийтарахи сихха маьхала ца дахарахи 30 процент а кхы дукхагIа а продукци хайра доацаш йов.

Баьцадаараш иштта кIезига хьахулаш хилар керттерча даькъе дувзаденна да дIадувш дола ги моттигерча Iалама хьалашта пайдана ца хилар. Из бахьан долаш 30—40 процент хьувкъам бов.

Дика лелац гIулакхаш сомий бешамашка а. Кхаь шера план 34200 тонн йолча, маьхалбаьккха беррига сом 20 эзар тонн гаргга мара бац. Районе дIайогIац керда бешамаш, йолаш яраштa ремонт йиц.

Шоана гучча бесса, районерча баьцадаараши сомаши лелабераштa пятилетка декхараш кхоачашде моге тамаш я. Долче, иштта йоккха аргIаш латтаргья тикашка дIахо йодача хана а.

КПСС ЦК Политбюро

10 ноябре хиннача КПСС ЦК Политбюро аргIанарча заседане теркама юкъмоттиге дар XIX Ерригсоюзни партийнин конференце решенешка хьежжа кхоачашъеш йолча политически реформа актуальни дешаш. СССР Конституце хувцамехи тIатохарехи долча а СССР халкъа депутаташ харжарах долча а Законий проекташ дерригача халкъо ювцаш хиларах йолча информацега ладийгIар. Уж документаш тIехь-тIехьа боккхагIа теркам тIабохийташ а дукхагIча нaха а дувц. ХIанз СССР Лакхехьарча Совета Президиуме кхаьчай къаьст-къаьстача гражданашкареи организацешкареи 80 эзарнел дукхагIа откликаш. Специалисташеи дуккхача къахьегамхошеи шоашта хетар дувц газеташ тIа, радиои телевиденеи гIолла еча дискуссешка.

ДукхагIйолча откликашка законопроекташ могаю, бакъда дукха тоадараши нийсдараши а доаладу. Проектай цхьайолча положенешта духьалдараш а да. Проекташ дерригача халкъо ювцаш хьалхьайнача дешай хьакъехьа шоашта хетар дувцаш дагабаьлар. Белгалдаьккхар замечанеш геттара чIоагIа тернал е езаш, царна юкъе пайданеи дувцилга доацаш дикеи яраш хилар, теркал ца еш цхьаккха вывод йита йиш йоацилга. Иштта бола болх хIанзе а беш ба СССР Лакхехьарча Совета палатий законодательни предложеней комиссешка, из хьинарегIа хургболаш айбе беза.

Политбюро заседане тешаш хилар проекташ дерригача халкъо дIахо а шерра ювцара политически реформа хьалхара этап толаме чакхъяьккхара эша хьалаш хьадергхиларах, хIаьта дукхача даькъе цох тийша я вай обществана демократизаци яра ерррига процесс.

Иштта белгалдаьккхар хьачукхаьчача предложенеех дуккха яраш реформа хьалхарча этапа декхараш кхоачашдарца дувзаденнача дешай доазонел тIехйоалаш хилар, хIаьта Конституце тIа деш дола тIатохараш алхха Iаьдала лакхера органаш эргаяха езаш хилари халкъа депутаташ харжарах йолча порядках дола Закон тIаэцари мара мичад.

Кхыдола доккхий декхараш, ховш ма дарра, политически хувцамий тIехьа тIайоагIача этапашка кхоачаде лерхI.

Царех да ССР Союзан союзни республикаштеи юкъера гIулакхаш вIаштIехьдаьха тоадар. ТIехьа тIайоагIача хана бокъонца дувца лерхI боахама, социально-политически, культурни вахара тайп-тайпарча сферашка союзнии автономнии республикай бокъонаши таронаши шеръяр духьа цар статуса дешаш. Цу темана хетаяь ЦК Пленум кийчъяра хIанзе а шерра болх дIаболабаьб, цунна юкъе хьинаре дакъа лоац республикай партийнии паччахьалкхени органаша, Iилма учреждденеша, шеррача общественносто.

Политически реформа тIехьа тIайоагIача этапий декхараш кхоачашдарца ювзаенна я XIX партконференце установкашка хьежжа кийчъеш йола моттиге доал дарахи моттигерча боахамахи долча закона проект а. Цу документа тIа беча балхах болча хоамага а хьежар Политбюро заседане. Белгалдаьккхар, цу геттара боккха лоархIам болча законодательни акта керттера лоархIам гIулакха тIехь моттигерча вахара дерригa дешаш къоастаде могаргдолаш, халкъо ше шийна доал дара диззача Iаьдала органаш хинна уж оттаргйолаш Советаш хилийтара лаш хьадарах латташ хилар. Материальни бокъонийи хьаИз да региональни хозрасчет юкъейоалаеча, шоай территоре тIара ерригa ресурсаш боахама оборота юкъеозара моттигера органаш тIаерзаергйола доал дара эффективни механизм хьаеча доккхий гIулакхаш дар.

Заседане йийцар чурчеи арахьарчеи политика тайп-тайпарча лостамий хьакъехьарча КПСС ЦК массазарча комиссеех, цар составахи балха порядкахи йола предложенеш.

30 — 40-гIча шерашкеи 50-гIа шераш долалуши хиннача репрессешца ювзаенна йола материалаш кхы тIа а тахкара хьакъехьа йолча КПСС ЦК Политбюро комиссе составе цхьадола хувцамаш даьд. Из чIоагIъяьй укх составе: А. Н. Яковлев (председатель), В. А. Медведев, В. М. Чебриков, А. И. Лукьянов, Г. П. Разумовский, Б. К. Пуго, В. А. Крючков, В. И. Болдин, Г. Л. Смирнов волаш. Комиссена тIадиллад репрессеш йолча хана боабаь нах а уж дIабехка моттигаш а дагайохийтарца дувзаденна долча дешашка хьажари цар хьакъехьа предложенеш хьачуяйлари.

Политбюро заседане хьежаб дунен халкъашта юкъерча политика цхьадолча дешашка а.

РСФСР Лакхехьарча Совета сесси

РСФСР Лакхехьарча Совета сесси хьажара чуеннай Российски Федераци 1989 шера экономически социальнии дегIайоалаяра Паччахьалкхен план. Из хьайийллар 10 ноябре Москве, Йоккхача Кремлевски Дворецe.

ТIоараш тохарца депутаташеи хьашашеи тIанйцар новкъостий **М. С. Горбачев, В. И. Воротников, Л. Н. Зайков, Е. К. Лигачев, В. А. Медведев, В. П. Никонов, Н. И. Рыжков, Н. Н. Слюньков, В. М. Чебриков, Э. А. Шеварднадзе, А. П. Бирюкова, А. В. Власов, А. И. Лукьянов, Г. П. Разумовский, Н. В. Талызин, Д. Т. Язов.**

1989 шера республика дегIайоалаяра Паччахьалкхен планахи 1988 шера план кхоачашъеш хиларахи доклад йир РСФСР Министрий Совета Председатела заместитела, РСФСР Госплана председатела депутата Н. И. Масленникова.

Экономика социальни лостам лакхбара хьакъехьа доккхий структурни толамаш практически дахар я хьатIадоагIача шера керттера башхало, аьнна белгалдаьккхар докладчика. Из да эггара хьалхарча аргIана кхачани жилищнии проблемаш кхоачашъяр, рынок халкъа эшача товарех хьалйизар, гIулакхаш дара сфера дегIайоалаяр, халкъа образоване, унахцIено лораяр, культура материальни база чIоагIъяр, экологически хьал тоадар.

Российски Федераце халкъа боахам эргабоакх къахьегама коллективай бокъонаш дикка шеръеши предприятеш а организацеш а шоай лоIаме хулга шердеши. ХьатIадоагIача шера 1 январе денз боахама йиззача расчета тIеи самофинансированни йолаши болх беш хургьяь ерригa производственни отраслаш.

Халкъа вахара хьал тоадара керттера долчох — хьахиннача къаман доходах дувцаш, докладчика хоам бир, хьатIадоагIача шера из 3,9 процент лакхлургхиларах. План социальни лостам болаш хилар гуш да материальни сфера отраслеш дегIаахара хьокхамашца. Масала, «А» группа продукци 3,2 процент мара тIа ца кхетача «Б» группа продукци 6 процент тIакхетаргья.

ХьатIадоагIача шера ялат, хьайбаи юртбоахама кхыйолеи продукци дукхагIа яккхара хаьдда дола гIулакхаш де лерхI. Продукци дукхагIа йоаккхаргья керттерча даькъе интенсивни технологешца леладеш дола лаьтта шердара, лаьтта леладеча Iилма кIийлен тIара системаш леррагIа карaерзаяра, хьайбаи коа тIарча оалхазарийи продуктивность лакхъяра чотагIа.

Кхачан керттера продукташ арахеца лерхI пхе шера заданей боарамагIа е кхы а дукхагIа. Халкъа эша тоовараш хьаде лерхI укх шера дечул 13 миллиард сома маьха дукхагIа, уж хул пхе шера плана заданел дикка дукхагIа.

Цул тIехьагIа депутаташа ладийгIар РСФСР 1989 шера йолча Паччахьалкхен бюджетахи республика 1987 шера бюджет кхоачашъярахи РСФСР финансай министра депутата А. А. Бобровникова яьча докладага. Докладчика хоам бир республика хьатIадоагIача шера бюджета доходаш 120,4 миллиард сом хургдолаш, хIаьта расходаш 126,8 миллиард сом хургдолаш къоастаяь хиларах, вешта аьлча расходаш доходел дукхагIа е дефицит хургйолаш хиларах. Дефицит дIаяккхара кхы тIа финансови ресурсаш лахара задани оттаяьй.

Делкъел тIехьагIа докладаш йийцар РСФСР Лакхехьарча Совета массазарча комиссей къаьст-къаьстача заседанешка.

* * *

11 ноябре Йоккхача Кремлевски дворецe сессе заседане йийцар 1989 шера республика экономически социальнии дегIайоалаяра плани бюджети. Цу документашца дувзаденна дешаш хьалхагIе дийцадар РСФСР Лакхехьарча Совета массазарча комиссей къаьст-къаьстача заседанешка.

ТIоараш тохарца тIанйцар депутаташеи хьашашеи новкъостий **М. С. Горбачев, В. И. Воротников, Л. Н. Зайков, В. П. Никонов, Н. И. Рыжков, Э. А. Шеварднадзе, А. П. Бирюкова, А. В. Власов, А. И. Лукьянов, Г. П. Разумовский, Н. В. Талызин, Д. Т. Язов.**

Сессе къамаьлаш даьраша белгалдаьккхар, хьатIадоагIача шера йола план радикальни экономически реформа кIоаргъяра, регион комплексий дегIайоалаяра декхараш кхоачашдеча халкъа депутатий Советий лоархIам чIоагIбареи цар полномочеш шеръяреи хьалашка оттаяь хилар. Эргаяьккха тоаеш латт республика производительни низий структура. ЧIоагIлуш йоагIа Российски Федераце Малхбоален районий экономически потенциали социальни сфереи. Нечерноземни зона дегIайоалаяра IотIакхийттай наькъаш дахкареи юрта газ чуйиллареи паччахьалкхен программаш.

Сессе къаьстта чIоагIа теркам тIабахийтар Кхачан программа кхоачашъярца ювзаеннача проблемашта. Дийцар юрта боахаме арендни подряд шерагIа юкъейоалаянза яргйоацалгах, юртбоахама продукци транспортаца дIа-юха кхухьаш, лоаттаеш, чакхйоахаш кIезигагIа йоае езалгах, перерабатывающи предприятей материально-технически база сихагIа кердаяккха, йолаш йолча производственни потенциалах ма могга дукхагIа пайда эца безалгах.

Депутаташта хетачогIа цIенош хьалдара база кхы а сихагIа дегIайоалае, бахача наьха средствай чотагIа чуIе цIенош хьалделга массе оагIорахьара шерданза даргдац. Белгалдаьккхар городаш, болхлой поселкаш, юрташ комплексно хьалъе езалга.

Депутаташа белгалдаьккхар плана хьокхамашка мехках экономике хулаш латта кIоаргга хувцамаш хоадамболлаш хьахьекха хилар. Экономикеи социальни вахареи белгалдаь хувцамаш хIара къахьегамхочун хьаштташка хьежжа да.

Республика Лакхехьарча Совето тIанйцар 1989 шера РСФСР экономически социальнии дегIайоалаяра паччахьалкхен планах дола а 1989 шера йолча РСФСР Паччахьалкхен бюджетах дола а законаш. ТIанйцар иштта 1988 шера РСФСР экономически социальнии дегIайоалаяра паччахьалкхен план кхоачашъярах а 1987 шера йола республика бюджет кхоачашъяра хьакъехьа отчет чIоагIъярах а дола соцамаш.

Депутаташа чIоагIдир РСФРС Лакхехьарча Совета Президиума Указаш, тIанйцар доагI-доагIаш дола законаши соцамаши.

ЦхьайттазлагIа хержача РСФСР Лакхехьарча Совета нийслагIча сессе ший болх чакхбаьккхар.

(ТАСС).

ХАДДАНЗА ХЬАЛХА БА

Репортаж

Iуйрийна нийс сахьат даьнна ха я. Тхо да Грозненски района «Юбилейный» совхоза конторе.

Директора приемнера ара а даьнна хьадоагIаш, совхоза партийни организаце секретара Усманова Зурай кабинета нийI дIатеттача, из хьаеллаелар. Чухьа яр Зура.

Хьайбаш леладерий балхах, царна карагIдувлачох дувца дийхар оаха цунга.

— Тхо раьза долаш геттара дика къахьег цар укх шера. XIX Ерригсоюзни партийни конференцена толаме накъабахар духьа районе яьржа хиннача социалистически яхье котало яккхарах, хIаьта паччахьалкхенна шура, дулх дIадалара ах шера планаш тIехкхоачашъярах КПСС Грозненски райкома, райисполкома, агропрома болхлой профсоюзий райкома, ВЛКСМ райкома карара кара тела ЦIе байракх елар тха совхоза, из тхога йисар района хьайбаш леладераша нийс бетта баьча балха итог яьчул тIехьагIа а, — аьлар Усманова Зурас.

ДоагIаш даь сий а да из. Масала, нийс бетта план 540 тонн йолаш, паччахьалкхенна 556 тонн шура дIаелар цу боахама къахьегамхоша, хIаьта дулх кхаь квартала заданел 76 центнер дукхагIа долаш — 661 центнер.

Къахьегама овсарле кхы лоха ца еш хьабоагIа цу боахама хьайбаш леладераш хIанз а. ДIабахача итт бетта хIара кхоабача Iаттагара цар яьккхар, план 2300 килограмм йолаш, 2462 килограмм шура. Из хул соахка цхьоалагIа ноябрь хьатIакхоачаш яьккха хиннaчул 424 килограмм дукхагIа!

Иштта уж толамаш даха новкъостал дераш ба эггара хьалха дояркаш Хожбахмадова Закият, Уциева Майзан, Хаджиева Хеди, Коригова Лиза; арендни подрядагIа лелае сиргIаш, Iаьсий дIа а ийца, уж дулха кхоабаш бола Арсемиков Салауди, Иванкевич Лена, Татаева Халима, Гугиев Сулим, кхыбараш.

Хожбахмадова Закиятах къаьстта а дувца доагIа. Цу боахаме дояркалла цо къахьега ткъо шу совгIа ха я. Юххьанца, ялх шера болх баьчул тIехьагIа, совхоза баьцадаараш кхедара специализаци а яь, дIаяьккхар шурий ферма. Цул тIехьагIа совхоза баьцадаараш кхедара специализаци а яь, дIаяьккхар шурий ферма. Цул тIехьагIа баьцадаараш кхедеш болх бир. ХIаьта ши шу даьлча, шурий ферма меттаоттайича, юха а дояркалла болх бе яхар.

Геттара чIоагIа еза цунна ший професси. Иштта хила Iомабу цо къона дояркаш а. Ферма къахьегамхой совета председатель хилара тарра, лац цар мекъал гучаялийта, ха а ховш гIалат далийтац. Иштта моттиг а хинна, цо фермерча моллагIча сагаца цкъа дийцачул тIехьагIа, цо юха а кхоачамбоацар нийсдалийтача, из дIавакккхара дош оттаду. Ше аьнначоа тIера а ялац. ХIаьта нагахьа санна саго ца ховш гIалат далийтача из дIадаккхара, кхы нийс ца далийтара низ дIакхоача новкъостал ду хьехамашца а эшаш хилча гIулакхаца а. Цудухьа сий ду цуи коллективе.

Дояркалла болх бе йолаеннача хана денз цхьа шу дIадахийтадац цо шура яккхара ше тIайица социалистически декхар кхоачаш ца деш. Духхьал укх шера итт бетта яьккхай планагIа йоагIачул 1197 килограмм дукхагIа йолаш, хIара кхоабача Iаттагара 3809 килограмм шура. Иштта хьаьнала цо беча балха боагIа мах баьб парте а правительства а. Цунна еннай Ленина, Къахьегама ЦIеча Байракха орденаш.

Ферме болх мишта вIаштIехьбаьккхаб хьажа долх тхо. ЦIена, лостам болаш дақов. Хьайбаш тIакхоачаргдоацаш гобаьккха яь карт а йолаш, аьла шиъ, чан кхоъи аргIаш латт.

Чудолх тхо доахан долча. Йоккхача помещене биъ мугIарах латт уж. ЦIена, дика тоаденна да. ИIайха я чухьа. Кизгаш теха да дерригa кораш. Хоалуш да хьайбаш Iангара дахара укхаза хьалхе а дика кийчо яьлга.

Доахан латта моттигаш цIенъеш массехк саг воал. Дукха хала а бац цар из болх. Дахчан улгаш теха йолча кIийлен тIара транспортера лента тIа кхо, нувхаш хьатIахьекхача, цо ше араяьхе лаьрхIа оттаяьча лафета тIа йотт. Из хьалйизача трактора тIехьа а тессе коара дIаара а яьккхе кха йисте Iойоассаю.

— Хьалха ферма коа вIашкатохар кхо а нувхаш а. Из органически удобрени кхашка дIаяхьара кулгалхоша а механизатораша а дукха сагот а ца деш, тIеххьара гувнаш хиле хьаIовр. Цига дукха мозий гуллора. Цар сиха лазараш а доаржадора, — дувц Усмановас. — ХIанз цу балах мукъабаьннаб хьайбаш леладераш. Цул совгIа, кха йисте дIа а оттадаь кхо ширденначул тIехьагIа из кхай тIа дилла аттагIа хул механизаторашта а.

Цхьа ха яьлча тхона хьатIавоагIа юкъерча дегIара, шовзткъа шу даьнна хургволаш цхьа саг.

— Ер укх ферма бригадир Джандигов МугIдан ва, — хьавовзийт тхона Усмановас хьатIавенар.

— Доакъарца мишта Iалашдаьд шо. Рационага хьежжа кхабара тоъаш дий? — аьнна оаха даьча хаттара жоп луш Джандигова аьлар:

— Совхозе гIолла дерригa Iалашдаьр мелад хац сона, цхьабакъда, хIанз фермера дар шурийна оаха леладу доахан цаI-ах шера кхаббал да. Тхо раьза долаш, геттара дика а да.

М. ХАМАТХАНОВ.

«Электроприбор» яхача заводе болх беш ва токарь Некредин Михаил Сергеевич. Укхаза ше болх беча дуккхача ешрашка йоккха опыт Iоаяьй цо. Из камаьрша дIалу цо къоначарна. Цудухьа сийдеш йоаккх цун цIи новкъосташа а кулгалхоша а.

СУРТА ТIА: токарь М. С. Некредин.

Л. АБДУРЗАКОВА сурт.

СОВЕТИЙ IАЬДАЛ, ХАЛКЪА IАЬДАЛ

СССР Конституце хувцамехи тIатохарехи долча а СССР халкъа депутаташ харжарах долча а Законий проекташ ювцаш

Къахьегамах къехкар вайца тарлургвац

Аз чIоагIгIа теркам тIабахийта йийцай СССР Конституце хувцамехи тIатохарехи долча Закона проект, деш цох наха дувцараш а.

Вай мехка демократи шеръеш латтача хана цу проекта тIа ма дарра Закона хувцамаш ца дича дарг а дацар. ХIаьта, демократи йолга хьахьокх Конституце проектах наха хетар хьаала деза аьнна арадаьккхача цу документо. Цудухьа са а да цу хьакъехьа ала дош.

Грозненски вагонии депо слесара Л. Полищука яь предложени са хьаллаца безам ба. Из я: «Халкъа депутатий хоржамаш деча хана депутаталла кандидаташ оттабара хоадабаь боарам хилац. Хоржамий бюллетенаш мандател дукхагIа хул, хIара мандата бюллетенаш хилара эггара лохера боарам шиннел кIезигагIа хила йиш яц» яха предложени.

Вай общество демократични хиларал совгIа, эггара нийохо йолашагIа а я. Из хьахьокх СССР-а Конституце.

Доккхий хIамаш карагIа а дувлаш, Советски Союза къахьегамхоша Iалашдаьд мохк сиххеи массе оагIорахьеи дегIабоагIилга, социалистически строй эргаяьккха тоаелга. ХIаьта, таханарча дийнахьа цу даькъе хила безам боацаш, паразитически вахар дезараш а нийслу. Уж ба: спекулянташ, тунеядцаш, лоацца аьлча, шоаш къахьийга дакъханза дола рузкъа гулде гIертараш. ЗаконагIа царца къовсам лоаттабу. СССР-а Конституце тIа статья а я № 60 йолаш. Цо йоах: «СССР къахьега могача хIара гражданина декхари сийлен гIулакхи да общественни пайданеча гIулакха даькъе ше хержа болх цIена хьабар, къахьегама дисциплина кхоачашъяр. Общественно-пайданеча къахьегамах къехкилга социалистически общества принципашца тарлургдолаш лац». Уж дика а доккха маIан долаш а дешаш да.

Къахьегамах къехкаш вола саг социалистически принципашца тарлург ца хилча, сога хаьттача, царна таIазар деш статья а еза чIоагIъе.

СССР Конституце № 60 йолча статья тIа шоллагIа пункт а оттае аргдар аз:

Общественно - пайданеча къахьегамах къехкаш вола саг, обществона юкъера дIавала веза».

Аз кхетадечогIа общественно-пайдане къа ца хьегаш волча сагах обществана а дезала а зе мара хьабала пайда бац.

Беращца оагIув болаш се хиларца сона гучадоал балхатака а боацаш леларий дезал царгара хьоккхам эца безам болаш хилар. Кхувш воагIача цхьан кIаьнко аьлар: «Машина итт чарх хьа а ийца, уж юха ехкача, ах шера вагIа мара везац». Из дош чIоагIа IоткъаМ болаш да. Уж санна бараш сел дукха бац вайна юкъе, хIаьта а цу кIезига бараша дукха бараш толхабе тарлу, кхувш боагIачарна идейно-политически кхетам балара дола гIулакх тIатеIIа деш вай доахке а. Конституце тIа кхы а чIоагIде деза **общественни гIулакх телхадераш вайца цхьан наькъа тIа хургбоацаш.**

М. МАЛЬСАГОВ,
Грознерча № 9 йолча школа хьехархо.

Бакъахьа хет

Дика дагадоагIа сона се эггара хьалха хоржамашка ваха ди. Iуйрийна сецца хоржамий участке а вена, бюллетенеш хьалуш багIараштa тIавахар со.

— Мишта я хьа тайпан цIи? — хаьттар сога цхьан саго. ДIайийцача, сихвенна каьхаташ кIалтIадетта волавелар. ТIаккха спискашта юкъе са тайпан цIи корайича аьлар:

— Сихха делахь Iайха дер. Гой хьона нах дукха ба, хIаьта кхаж тоссаш йола яьщка латта кабина цаI мара яц.

Сайга хьаеннача бюллетена тIа хьежача, цу тIа ца вовзача, бIаргавайна воацача сага — депутаталла кандидата тайпан цIи латтар. Хоржама участке хьалтеха доаллача цун суртага а хьежа, кхаж тессар аз. Дага а дацар «айса» хержар сайна цул тIехьагIа кхы цIаккха а бIаргагургвац, аьнна.

Цу тайпара вай хоржама система «кулг Iотта», ювца йиш йоаца зона хиннай хIанзалца. ТIеххьара перестройка хьокхаеннай цунах а. Цунна дола тешал «СССР халкъа депутаташ харжарах» яхача СССР Закона проект. Из йийшача цу тIа яздаьчоа дега тоам бир сона. Масала, цун 9-ча статья тIа: «Халкъа депутати хоржамаш деча хана депутаталла кандидаташ оттабара хоадабаь боарам хилац; хоржама бюллетенеш тIа кандидаташ нийслуш махиллара дукхагIа хул, мандаташ долчул», аьнна да. Со геттара раьза волаш хIама да из. ХIана аьлча, цхьанне низ а ца беш, паргIатта ший лоIамагIа депутат харжа йиш йолаш ва саг. ХIаьта а цу статья тIа «нийслуш ма хиллара», аьнна долча дешай маIано шек воаккх. ХIана аьлча, сога хаьттача цу дешай маIано йоах дукхагIа хила а ца хила а тарлу бюллетенеш тIа депутаталла кандидаташ, мандаташ долчул. Цу тIа гIолла бюрократашка бокъо кхача мег, харжа, шоай лоIамагIа цаI а массехк а кандидат оттаве. Из бахьан долаш, **«нийслуш ма хиллара» яха дешаш цу статья тIара дIададьхача бакъахьа хургда.** Иштта уйла йолаш ба соца болх бу дукха нах.

А. ХАЖМУРАТОВ,
«Терек» яхача дахчах хIамаш еча Нохч-ГIалгIай объединене болхло.

Партийни вахар: балха стиль

ОБЩЕСТВЕННОСТЬ — БОККХА НИЗ

Советски наьхэ оамалех енна я дикагIчарех йола цхьа традици — моллагIча цIейя е событе сийна доккхий къахьегама совгIаташ кийчделга. Вай укх деношка дездаьд Сийлахь - йоккха Октябрьски Социалистически революци хинна 71 шу дизар. Республика коммунисташ кийчлуш ба декабре хургйолча XX-ча областной партийни конференцена сийленца накъабаха. Цу лоархIамеча гIулакхна юстара латтац тхо а.

Ийс бетта планаш толаме кхоачашъяь хилаоах къахьегама рапорташ деннача промышленни предприятей мугIаре латт Ахриев ГIапура цIерагIа йола «Электроинструмент» яха тха завод а. Поставкаш яра план йизза кхоачашъяьй тха коллективо, товарни продукци 548 эзар сома йоагIачул совгIа арахийцай, план 2,5 процент тIеххкхоачаш а еш. Цу боараме да заводэ арахийца халкъа эша товараш а. Нормативно-цIена продукци арахецара план 101,6 процент кхоачашъяьй.

Боккха толам ба, аьнна лерхI оаха тхоашта из гIулакх карагIдалар, хIана аьлча цхьацца, тхох тийша доацараш а долаш, бахьанаш нийсдаларах шу доладелча денз хьадоагIар тхо планех лоархIа ца деш, продукце дикал лерттIа хургйолаш вIаштIехьдаккха ца могаш, цхьацца гIалаташи ледарлонаши ювлийташ. Этта хьал ла йиш йолаш дацар, цудухьа нахаца беш бола кхетам балара болх цхьан кога тIа баккха, гIулакх бокъалгахьа даккхара болхлой оарцагIбаха безилга дика кхетадора завода партийни бюро, цудухьа производственни дешаш тхоай заседанешка дувпарал совгIа, уж тахка, хьал тоадара керда наькъаш лаха оарцагIъьхар предприяте общественни организацеш.

Завода коммунисташа дика кхетадора комсомола партийни кулгалдарах боккха пайда хьабоалилга, цудухьа терко тIаяхийтар бюрос ВЛКСМ комитета хьинар айдара. Цунна кулгалде керда секретарь Евлоев Мувса хержачул тIехьа холуш тоадала доладелар гIулакхаш, хIана аьлча дикка дийнбелар цехови комсомольски организацешца беш бола кхетама, политически, организационни болх. Завода комсомоло дукхагIа е йолайир конкурсаш, хьажараш, къонача болхлойяхь вIаштIехьъяьккхар, субботникаш дукхагIа йора, цIенхашттагIа хьадеха яьлар ВЛКСМ комитет хIара комсомольцагара, къонача болхлочунгара. ХIаьта белггала ала деза: тха предприяте геттара дукха ба кагирхой, цхьа наггахьа волчунгара дIанийкхача, массане а хьинаре къа а хьег дар.

Къоначар толамаш кхы а дикагIа хила тарлора, нагахьа санна ВЛКСМ комитета, цехови комсомольски организацеша шоай гIулакх лерагIа кхоачашдоре. ХIанз а тIехь дIадаланза да цар балха практике нийслуш дола кхоачамбоацараш. Масала, 50-нел совгIа къонача болхлочо, царна юкъе комсомольцаш а болаш, кхоачашъяц сменни нормаш, хаIьта уж бувцаш бац «Комсомольски прожектор», «Молнеш» тIа, е кхыметтел цар дешаш дийцадац комсомола комитета заседане. Цу гIулакхна боккха бехк тIабуж комсомола кулгалде дезача партийни бюрона а, цунна кулгалдеш волча сона а. Из кхета а деш, гIулакх бокъалгахьа даккхара хьадда мероприятеш белгал а яьхай оаха.

Завода хьал тоадалара шийй доккха дакъа юкъедихьад 33 сагах латтача къахьегама коллектива Совето а. Цунна чубоагIаш дукха коммунисташ ба, цу даькъе партбюро членаш а болаш. Дувцилга доацаш боккха болх баьб Совета членаша. Шоаш яьча 9 заседане даим а дийцад цар хьокхамаш, продукце дикал а дукхал а алсамъяхара хьакъехьара дешаш. Министерстве а объединене а дуккха маьхера, завода финансови хьал тоадара тIалеста йола предложенеш тийннай Совето. Цу дерригне а гIо даьд тхона къахьегамхошта юкъера морально-психологически атмосфера тоаяра, планови хьокхамаш кхоачашдарга коллектив йигара.

Дувцилга а дац: керда хIама да вай практике СТК-аш вIашагIйохкар. Цо бе безача балха белггалара опыт Iоаяьяц мехка хIанз а, цхьабакъда, хьадда ха дезаш да цаI — администраце яхар дара орган а йоацаш, доал дара лакхера коллективни орган я производстве вIашагIйоллаш йола СТК. Цун керттера декхар да перестройка, демократизацеи гласностеи идеяш вахаре кхоачашъелга. «Хано дIадехар да из. ХIаьта цу лостамагIа цхьацца ледарлонаш ювлийтай партийни бюрос, леррагIа кулгалдаьдац цун балха, шийй ткъама кIаллаьцаяц. Цудухьа цун дукхагIйола заседанеш катехха, кIоаргга уйла ца еш яьй. Цунца цхьана белгалдаккха деза цехашка къахьегама коллектива Советаш хержа ца хилар а, иштта подразделеней кулгалхой демократически юкъигий кIийлен тIа хержа ца хилар а. Из а доккха сай гIалат хет сона, завода партийни организатор се хиларах тарра.

Производствана доал деча даькъе боккха лоархIам болаш я предприяте партийни организаце тешшаме гIонча а хинна дIаотта езаш йола профсоюзни комитет. В. И. Ленина цхьан хана яьхад: «Профсоюзаш — доал дара школа». Нийса дешаш уж хилар бакъдаьд вахаро. ХIаьта духхьала дIаала деза тха завода профком шийй декхарех бокъонца лоархIа ца яьлга. Дукха гIалаташ дувлийтад цо шийй балха тIа. Геттар эсала пайда ийбаьб хьехамчал вIаштIехьдаккхарах а, хIаьта тахан тха предприяте болх беш 50 совгIа саг хьехамчаш ба. Из тхайгара яьнна ледарло дIа а йоаккхаш, цар кагирхошца кхетама болх белга тоадара тIалеста хьадда мероприятеш белгалъяьхай оаха. Цо гIо дергда, аьнна хет сона, завода хьалха хинна сий, дика традицеш юхаметтаоттае а тIехьа тIайоагIача хана кхы а айе а.

Вай хьадеш мел дар обществана лаьрхIа деш да, цудухьа завода коммунисташа дика кхетаду общественноста низ боккха болга, цох тийша дукха долга. Долче, айде деза общественни организацей хьинар, денал.

А. МАНКИЕВ,
ГI. Ахриева цIерагIча «Электроинструмент» завода партбюро секретарь.

Доазол дехьара

ВНР. Е а йоагIаш лоархIаши йовзаши я даймехкарча а доазол дехьарча а потребителашта венгерский кога гIирса промышленноста изделеш. Из дегIаахара аргIанара этап а хинна дIааттай производство эргаяьккха тоаярца, фабрични мощносташ дукхагIа хилийтарца, арахеца продукци дикагIа хилийтарца ювзаенна йола хIанзара пятилетка.

Ер сурт даькхад «Дуна» яхача йовзаш йолча кога гIирса фабрикана чуйоагIача Керекхарастерча предприяте. Укх шера цун коллективо болх бу «къайлача производственни процесса» принципагIа, кийча йола изделеш хьаяра ерригa процессаш кхоачаш а еш, цунца уж дика хургхилара гаранти а луш.

МГИ—ТАСС сурт.

Фуд дIахо?

Европе переговораш хула ха тIакхоачаш латт. Уж чакхъяларга хьежжа хургда Европа юхь-сибат а кхоане а, цун стратегически стабильность, кхерамзле. Ракетий «еврогерза» шин тайпа дIадаьккхарах долча договора тIеххьа латт Атлантикера денз Уралага кхачхалца герзашца кийчдаь низаши моллагIдола герзи радикальни кIезигдарах дола дош къоастаделга а.

Переговораш чоалхане хургъя маIанга диллача а технически оагIорахьа а. Цар чулоац геттара йоккха регион а иштта дукха тIема кхоачамаш а. Дукхха диспропорцеш, дисбалансаш, ассиметреш дIаяха езаш я. Переговорашта юкъе шиъне мара дакъа ца лоацаш хилча атта да, хIаьта ткъаьннел совгIа йолча пачхахьалкхений викалаш цхьан истола тIа хайша переговораш е оттар чоалхане хIама да.

Чоалхане, дуккхача оагIорахьара, йоккхий переговораш е езаш хилар, уж мишта чакхъярга аьнна хьалхе а уйла яйташ да. Укхаза дагайохийт ши прецедент. ЦаI — негативни яр — ювзаенна я Центральни Европе эскараши тIема кхоачамаши кIезигдарах йолча венски переговорашца. Уж дебаташ йолаш даьккхача 14 шера царна юкъе дакъа лоацараш, бакъдар аьлча, цхьан хIамаи тIехь дIахьалхашка баьнаб, бакъда тIехьа кхувргбоацаш тIехьабисаб кIезигъе езаш йола тIема техника ебалра. Вокх прецедент — позитивни яр — ювзаенна я юххера а юкъереи ракеташ кIезигагIеи гаьна йолха ракеташ дIаяхарах долча Договора кулгаш яздарга кхоачаваь переговораш яьча лакхерча кулгалхоша дакъа лацарца.

Советски кулгалхоша кхетадир венски переговорий гIайгIанеча опытах доагIар, ядерни герз дIадаккхара юхь дIайолаяь хьалхара документ США-ца цхьана кийчдеш гучаяьнначa дукха дарашка дог доахийтача тароний анализ йир. Цу хийттарех пайда ийцар ер шу чакх а далалехьа дIайолае езача Атлантикера денз Уралага кхаччалца эскари моллагIдола герзи кIезигдарах йолча договорий концепце уйла еча хана.

Советски кулгалхоша вывод яьй переговорий хIанзарча политически уйлаца ма йоагIареи барт барга бода никъ лоацбеши йолча кхы а пайдане модель хьахилара ха этта хилара. Цудухьа оттаяьй европейски пачхахьалкхений, хIаьта иштта США-и Канадаи лакхера викалаш вIашагIкхетара идея.

Цкъарчоа НАТО яц «европейски Рейкъявик» гулъяра цхьан кога тIара уйла. ЦаIаш из дош дика къоастадара тIехьа ба, вожаш шекбувл, кхоалагIбараш совлен лерхI лакхерча боараме вIашагIкхетар. НАТО яц герз дIадаккхара цаI йола концепци а. Бакъда ядерни ядерни доацеи «герз кхы тIа а хьадара» тайп-тайпара проекташ кхоачамболаш я. Хургйола переговораш цар халача хьал тIа ца кхоачийташ ютаргьяц.

Шийга тIехйола тарошаш йита ше кийча хилар дIакхайкадаьд Советски Союзо. ХIаьта иштта кийча хиларо дIадех, кхетадеш ма дий, шийна доагIар а: НАТО-га а ма йий Советски Союзаи Варшавски Договорага гIоллачарча цун партнераштеи новкъа хета «излишкаш». Натовски яраш а санна, дIаяха езаш я советски ассиметрешши дисбалансаши. Из иштта дале а хургйолча переговорий хьакъехьарча шоай партнерий цхьа кIийле а йолаш дола кхерамаши претензеши цIенхашта дIатIаэца раьза бац НАТО официальни викалаш.

«Шолха йолча стандарта» мотаргдац хургйола переговораш конструктивни дIаяхьара новкъостал де. Иштта цунца «кхы тIа а герз хьадеш хилара а». Новкъа хете а, США-неи НАТО-неи цхьаккха дича а магац (безам ца хила а мег) переговораш «низа позицетIара» яра гIулакха тIара йовла. Малхбузенна пайдана хургьяц уж цо шийй тIема низ лоаттабеши кхы тIа хьалбузаши хилча мара, аьнна хет. Юкъереи кIезигагIеи гаьна йолха ракеташ дIаяхара дола Договор а алхха низа политика тIа гIолла хьахинна да, аьнна хет. Вешта аьлча «герз дIадаккхар духьа герз хьаде» яхача принципа политика бахьан долаш. Гой хIанз а цхьабараш дага ба моллагIдола герз радикальни кIезигдарах йола диалог тIема конвейераш юкъейоалаеш дIаяхьа. Бакъда из герз дIадаккхара дагахьа еча дебаташта эшаш хIама дац.

МоллагIдола герзи герзашцара низаши кIезигдара проблема тахан европейски политически вахара хьалхарча плане оттаяь я. Бакъда, континентера ядерни герз дIахо а дIадаккхара проблема хIанз а Европе къоастаянза я.

Малхбузе цхьабараш йоах моллагIдолча кхыча низашца Варшавски Договор «тIеххилар» ядерни юхаоза дезаш да. «Классически» герзий хьакъехьара дисбалансаши ассиметреши дIаяьхача, хIанз санна, ядерни герзах тувсалургбац. НАТО-ра бараш, аьнна хета доагIа. Бакъда, ядерни вIашдухьал латтар мелде гIерташ ер ма дий аьнна хIама дац Къулбаседа атлантически альянсе. Дов хьайнача юххье ядерни герз «хьалхагIа тоха» «маькара хилара» доктрина йита лаьрхIа бац цига.

СССР-и КНР-и санна, ядерни герз хьалхагIа юкъе ца доаладе денхар шийна тIаэца туташ яц атлантически союз, общественносто дукхаза дIадеххаше. Хозаш дац Европе «доазув диллача» ядерни тIом бара планаш цIенаь Пентагоне архиве дIачуеннай оалаш а, цул совгIа уж кхы тIа хьал а юз, тоа а ю, юкъ-юкъе хьагучаювлаш натовски мехкашка кхерам тIа а тосс. Кхыметтел ядерни ракетий ши тайпа дIадаккхарах дола договор даьчул тIехьагIа а ядерни юхаувзара е кхерабара доктрина фуннагIа даь а лоттае НАТО лидераша яь чIоагIо янне меттахьа яьннаяц. НАТО тахан хетараш дувцаш «Форин афферс» яхача американски влиятельни журнало «РСМД хьакъехьарча Договорал тIехьагIарча Европа оборона» яхача статья тIа йоах НАТО-с хIанз низ тIабахийтаб ядерни низаш дIахо кIезиг ца дара, из де атта хургдеце а.

МоллагIдола герз кIезигдара переговораш е йолалуш, Европас мелбалийта магаргбац дIахо а ядерни герз кIезигдара проблемана тIабохийта теркам. Ядерни доаца а ядерни а герз дIадаккхаро мара дIабоакнхаргбац континента бола «тIом хьара» кхерам.

Владлен КУЗНЕЦОВ. (АПН).

1988 ШЕРА ИТТ БЕТТА РЕСПУБЛИКА ХЬАЙБАШ ЛЕЛАДЕРАША БАЬЧА БАЛХАХ

Республика боахамашка къахьегам вIаштIехьбаккхара подрядни формаш юкъейоалаяр бахьан долаш республика хьайбаш леладераша яьккха а кийчъяь а хьайбай продукци тIакхийттай. ДIабахача итт бетта дикка дукхагIа даьккхад дулхи шуреи. ХIаьта фуаш кIезигагIа гулдаьд. Iаьсийи хурскаши кIезигагIа яьй.

Колхозашка, совхозашка, боахамашта юкъерча предприятешка яьккха хьайбай продукци.

	1987 шера январь—октябрь	1988 шера январь—октябрь	1988 шера январь—октябрь 1987 шера январа—октябра проценташца
Даьккха дулх, эзараш тоннаш	18,3	20.7	113
шура, эзараш тоннаш	100,6	103,5	103
котама фуаш, миллионаш	86,3	77,1	89

ДIадахача шера цу хана хинначул бежана дулх 15 процент, хьакхий дулх — 3, коа тIарча оалхазарий дулх 29 процент дукхагIа даьккхад, хIаьта устагIан дулх—4 процент кIезигагIа.

Республика боахамашка шура керттерча даькъе дукхагIа яьккхай деттача доахана продуктивность лакхъяр бахьан долаш. ДIабахача итт бетта соахка цу хана яьккхачул беттача Iаттагара юккъера лаьрхIа 146 килограмм шура дукхагIа яьккхай. Республике юккъера яьккхачул дукхагIа шура яьккхар Ачхой-Мартана, Наьсарен, Урус-Мартана, Шаьла, Шелковски районий боахамашка. Республике юккъера лаьрхIа яхкача котама тIехьара 28 фуъ кIезигагIа гулдир, из бахьан долаш гулдаь фуаш кIезигагIа хилар.

Боахама ерригача категорешка хьайбай продуктай пачхаьалкхен закупкаш

	1988 шера январе—октябре ийцар	Шера план кхоачашъяра проценташ	1988 шера январь—октябрь 1987 шера январа—октябра проценташца
Хьайбаши коа тIара оалхазараши дийна доллаше эза, эзараш тоннаш	34,6	75	114
Шура, эзараш тоннаш	93,3	87	103
Фуаш, миллионаш	81,8	68	91
ЦIендаь тха, тоннаш	1981	104	106

Хьайбайи коа тIарча оалхазарийи пачхаьалкхен закупкай боарам соахка цу хана хинначул 4,1 эзар тонн дукхагIа хилар, шура — 2,4 эзар тонн, тха — 114 тонн, хIаьта фуаш 7,7 миллион кIезигагIа хилар.

Республика районашка яьха хьайбай продукташи цар закупкаши

Районаш	1987 шера январа — октябра проценташца закупкаш: хьайбаши коа тIара оалхазараши	шура	фуаш
Ачхой-Мартановски	127	102	132
Веденски	114	98	1,9-зза
Грозненски	96	102	85
Гудермесски	102	100.5	1,8-зза
Малгобекски	111	103	111
Надтеречни	105	109	108
Назрановски	120	99,9	60
Наурски	102	96	—
Ножай-Юртовски	100,1	102	2,2-зза
Советски	83	104	100
Сунженски	104	109	87
Урус-Мартановски	112	99	4,1-зза
Шалински	172	102	102
Шелковской	105	102	1,7-зза

Республика агропромышленни комплекса предприятешка даьккха дулх 4 процентн мерзача шурий продукци 8 процентн дукхагIа хилар, хьаьна нахча — 17 процент, хIаьта колбасни изделеш 0,6 процентн хьайбай даьтта 14 процентн кIезигагIа хилар.

Колхозашка, совхозашка, боахамашта юкъерча организацешка долча хьайбайи коа тIарча оалхазарийи дукхал, эзараш

	1988 шера 1 ноябрага кхаччалца: 1987 шу	1988 шу
Доахан	168,9	167,9
царца детта доахан	49,8	47,9
Хьакхарч	118,1	116,3
Жан гаьзарийн	629,9	648,3
Коа тIара оалхазараш	2480,2	2789,3

Шу доладеннача хана денз республика колхозашкеи совхозашкеи даьд 39,5 эзар Iаса, 98,9 эзар хурск, 235,1 эзар Iаьхари бIийги.

ДIахо а дегIадаьхкар бахача наьха шоай доалахьара боахамаши предприятейи организацейи гIон дола юрта боахамаши. ДIаяхача хана бахача нахагара договорегIа ийцай 7,6 эзар тонн шура. Яьккхача шурий берригача боараме иштта йола закупкаш 7,3 процент хилар, МагIалбика районе — 26,8 процент, Грозненски — 11,7 процент, Урус-Мартана — 11,5 процент. Боахамашца яьча договорегIа бахача нахага дорстаде чуоттадаь 5316 бежан, 171 хьакха я.

НАЬНА ЛЕРАГIА

Хьехархо хила дага яр ЗулпаI.

— ФуннагIа даь а юртара бераш Iомадеш болх бе хьожаргья со, — оалар цо шекйоацаш, дезале профессех къамаьл доладича. Цунна дагалаьттар кхоачашхила а тарлора, цхьа моттиг нийсъенна ецаре...

— ЗулпаI, кхоана Iуйрийна ферме а яй, доахан детта новкъостал дел сона. КIаьдлу-кх со тIеххьарча хана, — аьлар цунга цу хана Урус-Мартановски района «Горец» совхоза цхьоалагIIча ферме болх беш хинначa цун нанас Падас.

Хьавкъалца лепаш долча наьна бIаргашка хоаилланзар ЗулпаIа теба, къайлагIа йола киловзал. Цхьабакъда, цу бIаргий гоIахьа бIаргадайра хобаденна цIока. Хьалха хоалуш а дацар, йоIа из хIама. Дукха къахьегарах гIожденна маIача сага, ахархочун долчарна таралеста дола наьна хулгаш хьабе а дехка, йIаьххача юкъа хьежаш лаьттар из кIайдала доладеннача цун керта чешка. ТIаккха:

— Хьамсара са нана, цIагIа Iе. Айса дергда аз тахан хьа групперча доахана доал. Уж дукха а дац хьа. Сайна карагIа ца доале, фермерча мехкараша, са нешаша новкъостал дергда сона — аьлар цо наьна корта хьатоIIабаь мархIа а белла.

— КIеззига мукъагIа гIо де сона, йиIиг. ХIаьта, ферме со се ца хилча даргдолаш дац. Сога хьаIема, со ца хилча сагоотдеш хургда доахан. Из бахьан долаш хьога ла ца дувгIа а мег юххьанца. ТIаккха лаьгIъе мег доахана луш йола шура, цунца цхьана Iодаккха мег совхоза Сийлен улга тIара хьа наьна сурт а, — яхаш хьесташ йоI тее йолаелар Пада.

...ШоллагIча дийнахьа са тассалехьа хьал а гIетта, пишк а лотаяь, сиха хIама а кийчъяь коа араьлар ЗулпаI. Сийрда лепар морхех вIена йолча сигала седкъий. Шоай доалахьарча хьайбашта эша гIулакх а даь, юха а цIагIа хьачуеча истола тIа яа хIама оттаяь ягIа нана бIаргаяйра. Сиха хIама а йиа ферме яхар шаккъе а.

...Иштта болабелар вурийтта шу хьалха, хIанз «Горец» совхоза цхьоалагIIча ферма толашагIа болча доаркаех цхьанне — Хатуева ЗулпаIай къахьегама никъ.

Вахаре лоадама моттиг дIалоацаш хиннадац, аьнна хеталуш дола хIамаш кхыметтел дагалувцаш, чIоагIа сакъердаме дувц цо хIанз гу хана, шийй балха тIа нийсъенначa халонех, эггара хьалха ше баьккхача толамах, цунга кхача новкъостал даьча нахах шийй нешех, ше парте членалла дIаэцарах, ферма группарторг харжарах, ферма пайда беш хургйолаш вIаштIехьдоаккхаш коллективо баьча балхах. ХIанз цунна дагалатта керттера дар — ферма къахьегам арендни подрядагIа вIаштIехьбаккхар.

Иштта цхьацца дувцаш дагIаш, йоI йолча хана цунна-дагалаьттачун тIа юхакхаьчар тхо.

— Со я а я хьехархо... сай берий. Сона де карагI ца даьннар цар кхоачашдергда. Из де Iома а ду, — аьлар ЗулпаIа дег тIара елаенна.

Дага а доацаш хьеж со каштана бос болча, готтига цун белажаш марха ехкаш санна листа, хьайзача дошо хьоасашта таралесташ Iоухкача цун корта чешка. КIайбенна цаI бац царна юкъе.

— Хьа сибатага хьежача вурийтта шера Iа ферме болх баьб, аьнна ала а йиш яц, — шийга аьлча ЗулпаIа укх тайпара жоп делар:

— Вурийтта шу хьалха хиннараш яц хIанзара фермаш а. Цу хана доахана доакъар дуллаш, царна кIалара моттигаш цIенъеш, хий молдеш, детташ деш хинна балхаш кулгашца де дезаш дар. ХIаьта хIанз цу дерригнешта механизаци яьй. Хьожаргдар-кх шо сога хIанз из дерригa дIадахача вурийтта шера аз кулгашца деш хиннадаларе. ТIахьежача дIадахача цу вурийтта шера къаьнагIа хургьяр хIанз. Тха болх аттача баккхарах баркал ала лов партена а правительства а, из дерригa даьча наха. Тха хьал-таро тоаяра, вай мехка гIулакхашка хьинарегIа дакъа лоацаш хургволаш къахьегамхочун бакъонаш шеръяра парте а правительства а хадданза йоакхо еш хилара тешал деш хIама да. хIанз ювца араяьккха СССР Конституце хувцамехи тIатохарехи йола проект а.

ЦIаьхха, дагадоацаш хьадар тха къамаьл: нешаша дIайигар ЗулпаI — доахан детта доладе деза ха хьатIакхаьчаяр. ХIаьта, со хьалхе а айса кийчдаь, хиннача данза дисача дукхача хаттаращца цхьаь висар. Цхьабакъда, царех керттерчарех цхьаннена-м хьалххе «Горец» совхоза конторе жоп деннадар сона: шера план 2050 килограмм йолаш ийс бетта 2500 килограмм шура яьккхай цо. Из боккха толам а ба.

С.-М. ИСАРАЕВ.

СУРТА ТIА: «Горец» совхоза доярка коммунист, юрта Совета депутат З. Хатуева.

Автора сурт.

НОХЧ-ГIАЛГIАЙ АССР ХАЛКЪА ТIАХЬОЖАМА КОМИТЕТЕ

ГОСТИНИЦАШТА ДОАЛ ЭШ

Нохч - ГIалгIай АССР тIахьожама комитет, Нохч - ГIалгIай АССР-а жилищно-коммунальни боахама контрольно-ревизионни отдел, республика финансийн чурча гIулакхийи министерстваш Нохч-ГIалгIай АССР-а Министрий Совето тIадилларагIа гостиницей объединене боахамга хьежар, цига кхоачамбоацараш гуча а даьхар. Иштта, объединене (директор нов. Малях) кулгалхоша гостинице бийса яккха моттигаш чIсагIъеш йола порядок, финансови дисциплина телхаю, социалистически рузкъа лорадац.

Гостинице бийса яккха чуболхараш предприятейн организацейи заявкаех 84 процентага кхаччалца ба, шоаш баьхкараш — 16 процент. ХIаьта оттаяьча порядкагIа хилча заявкех бийса йоаккхараш 60 процентн шоаш баьхкараш 40 процентн хила безар.

Предприятешкареи организацешкареи бетта йолча юкъа заявкаш хьайнъю объединене, бакъда из цхьаннахьа а чIоагIдаь хIама дац.

Гостинице бийса яккха йитача моттигашка договора тIарчул кIезигагIа моттигаш дIалаьца хилар гучадьннад. заявкашта регистраци яц, 12 сахьат далалехьа чубаьхкараши 12 сахьат даьначул тIехьагIа баьхкараши дIаязбац, гостинице моттиг яьсса лоаттаярах дийнахь-бус тIехъабисарашкара доагIар хьадаккхац.

Анкеташ дIаязъеш дукха хул кхоачамбоацараш: гостинице яккха езаш йола ха, вена бахьан дIаяздац. Паспортни режим телхаю объединене. Дежурни администраторо чубитача цхьаболча наьха паспорташ ха тIехъяьнна хул, е паспорт доацаш хул, чубита бокъо йоацараш а нийслу гостинице.

1987 шера шоай лоIамагIа оттаяьча актех ши подпись мара йоацаш объединене шийна тIера дIаьяхай 12165 сом мах бола керттера средстваши дукха мах боаца материалаши. Керттера средстваш тIерайоахаш царех баьна пайда белгалбиц.

Инвентаризаци еш гучадьнна зе 536 сом да, цох 357 сом бехке волчунга такхийтад. юхе дисар объединенена зе а долаш дIаяздаьд.

Объединене керттерча бухгалтера нов. Нетребай бехкагIа йоаяь 500 сом мах бола трамвая талонаш бехке йолчунга хьатIакхийтаяц, уж а объединенена зе а деш дIахьожаьй.

Цул совгIа, шоай лоIамагIа язъяьча актах водителa Джабаговна тIера дIадаьккхад 178 сома маьха рузкъа.

ФондагIа тийна материальни хIамаш кхыча организацешта дIахецаш моттигаш я. Масала, Нохч - ГIалгIай педагогически институте 4263 сом мах бола импортни мебель. «Кезеной-Ам» яхача дешара тренировочни базана 549 сома маьха А-76 марка йола 1829 литр бензин деннад.

Грозненски горисполкома коммунальни боахама управлене начальник новкъост Петренко гостинични боахама боагIIача бесса тIахьожам лоаттабац, цун кулгалхошкара порядок яра доагIар хьадехац. Цудухьа кхоачамбоацараш дукха да.

ШОАШТА ЛОВЧЧА ТАЙПАРА

Нов. Мазаева баьча хоамагIа Нохч - ГIалгIай тIахьожама комитето гучадаьккхад Грозерча «Металлист» яхача завода (директор нов. Булатов) таразаш тоадеча цехера транспорта лелаяра цIенхаштта кхоачамбоацараш, путевой листаш, журналаш, кхыдола лоархIаме каьхаташ леладе дезача бесса ца леладар. Бухгалтера путевкашта яь регистраци яц. Машинаш коара арайоалаш путевой листаш тIа араяьнна ха а чуяьхка ха а оттаяц. Иштта, кхыдола кхоачамбоацараш а да цехе.

Цеха дIахьожаяь бархI машин ши-ше тIакхаьчаъо лелаю, царна цхьаккха а тайпара тIахьожам бац. Весовой мастераша шоай цIагIа лоаттаю машинаш, шоай гIулакхашта хехка а хех. Иштта, нн. Хурцаевн Саидхасанови отпуске боллашехьа а цар чуйига машинаш, хьежача цар коашка а яцар. Ужаш шоай гIулакха йига я р. СССР «Госкомнефтепродукте» инструкци гIожагIча тайпара телхаеш доагори хьокха даьттеи дIадохийт. ВоккхагIа волча мастера нов. Каграманяцца водителашта бензин далар лаьрхIа форма йолча ведомоста тIа доацаш журнала тIа дIаяздаь да. Из а йоазонца дац, цифрашца мара. Уж цифраш а тоаяь моттигаш нийслу. Завода бухгалтере (керттера бухгалтер нов. Умалатов) спидометра хьахьокхаш дар шоашта деззача тайпара нийсду. Иштта, 1988 шера дIабаьхача водителашкара сов доагадаьча бензинах доагIа 284 сом хьадаьккхадац.

Бензин кходаьча водителашта йоагIаш йола преми а яц. ХIаьта, бензин сов доагадаьчаргара доагIар хьадаккхац. Карарча шера шоллагIча квартале весоремонтни цеха гIулакх деш болча водителаша 6600 литр доагадир, хIаьта боарамал тIех цар баь никъ 1775 км. бар. ТIаккха кхы тIа цар доагаде дезаш хинна доагор 2926 литр я. Из никъ бара эша доагор цар даьхад республика совхозашкареи колхозашкареи.

«СССР территоре тIа командировке вахарах бола» 18.03.88 шерара СССР-а Министрий Совета соцам боха а беш, командировке ахийтарах таразашта ремонт еча цеха болхлошта 3203 сом ахча деннад. Иштта, воккхагIа вола мастер Каграманяиц ма дарра аьлча, командировке ваха моттиг яц. Болх вIаштIехьбаккха боахамашца договораш увттаде, командировке аха 449 сом деннад цунна. КхоалагIа разряд йола слесарь нов. Грян мастера Ибрагимова бригаде дIа а яэваь, цкъа а командировке ваха ца хинна командировке ихав аьнна язваь ва. Иштта цунна яздаь ахча 511 сом да. Цеха машинаш ерригаш цIагIа латташ яле а. йиълагIча разряда автослесарь нов. Хачатуров штате лелавеш ва, бокъо йоацаш дIаденна ахча 667 сом а да. Командировке ихаб аьнна увттаеш йола авансови отчеташ завода директоро, директора заместитело, иштта керттерча бухгалтеро кулг язданза я. Весоремонтни бригадай болхлой республика совхозашкеи колхозашкеи карарча шера цкъа-шозза мара баха хиннабац таразаш техничесни миштад хьажа. Заказа акташ тIа белгалдаьккхадац таразаш тоадеш даь гIулакх, Таразий технически хьалаш довза уха бригада дIаязъеш хила деза журнал а доацаш да. ХIаьта бухгалтере таразаш тоадара дIадахийта ахча хьахьокхаш каьхаташ да. Весоремонтни бригадо боахамий кулгалхошка кулгаш яздайт ца баьча балха. Хьайицача а дIадахийтача а басара оттаеш отчет яц. Басар дIадахийта хилар бакъдеш документаш доацашехьа, из дIадахьийтад аьнна язду. Иштта, нов. Каграманянцага диса басар 27 кг я, хIаьта бухгалтерски учетага хьежача из хьахьокхаш хилнзар.

Уж кхоачамбоацараш хилар бахьан да завода директора нов. Булатова транспорта боагIIаш бола тIахьожам ца лоаттабар.

Цу гIулакхашта бехке бараш доагIIаш дола таIазар даьд.

Бурув деттараш

Старогрозненски бурув тохара балхий управленена чуйоагIа «Петропавловская» № 2 йолча буровой установка комсомольско - кагирхой коллектив дикагIчарех цаI лоархIаш я. Цун кулгалхо Анатолий Краюшкин бурув деттача керда хьатIавена саг вац. Ер установка цун вахаре шийтталагIа я. Кхычарех эргаш хиннабац цун болх. Массавар а санна юххьанцара йовза волавеннав из лаьттан тIоагнаш тохкарий говзал, боккхагIчаргара дукха пайдане хIамаш хьаIомадаьд, хIанз хIаьнз а хиннав йоккхача коллектива кулгалхо. Барттайна ба бригадера кагирхой, чIоагIа дукха еза царна шоай «Уралочка». Анатолена а цун дукхахча новкъосташта а балха къайленаш дIайовзийтар ва, хIанз а тIехь установке болх беш вола, цун наьна да Решетников Евгений Григорьевич. Цо хьалкхебаьрех ва Старогрозненски УБР ВЛКСМ бюро секретарь Горин Игорь а.

Соахка декабрь бетта бурув тоха доладаьд буровой коллективо. Шоаш денна дош дизза кхоачашдаьд кагирхоша. ВЛКСМ 70 шу дузача денга кхоачашъяьй шера план, 330 эзар совгIча сома маьха я цар кхояь химически реагенташ, электроэнерги, доагор. ДикагIа болх баьр, толама дукхагIа дакъа юкъедихьар малав ала хала хургда, хIана аьлча, вIаши айхха бувзабенна ба цар массане а болх, геттара лакха я коллективизм. Цуду хьа, «бригада — цхьа дезал» яха дешаш доаггIаш оалаш да укх коллективах дувцача хана. Шоай дерригача гIулакхашца бакъду цар из. Далеа, белгалбаьхача бакъахьа ба слесараш А. Шерипов, А. Музыкин, бурувдеттараш В. Щербаков, В. Яровой, А. Синчинов, В. Макишев, кхыбараш.

СУРТАШ ТIА: 1) «Уралочка» яха буровой установка; 2) слесарь А. Шерипов, механик С. Руднев, слесарь А. Музыкин.

В. ЕЛИЗАРОВА сурташ.

ХУВЦАМАШ ХИННАДАЛЕ А...

Карабулакски рудах йоаца материалаш ю завод района промышленни предприятешта юкъе хьалхалаттарех я. Сийлен улга тIара моттиг цар дIа ца хеца кхоалагIа шу а да.

Бакъда, массахана а хиннадац завода гIулакхаш иштта дика. ХIаьта фу бахьан да цу предприяте коллективана производственни толамаш даха карагIдалара? Из да эггара хьалха къахьегама дисциплина чIоагIъяр, порядок оттаяр, наьха хьалаш тоадар. ХIаьта из ши-шегIа хьахиннадац.

Партийни профсоюзни организацеша администрацеца цхьана теркам тIабахийтар болхлой къахьега безам а къахьегама овсарле а лакхъяра де дезачунна. Из дар болхлой къахьегамен бытеи хьалаш тоаделга. Фуд цу хьакъехьа даьр?

Болхлой делкъийта хIама даа чубаха завода территоре тIа хьалгъяь дика столови я. Цо таро лу царна гаьна дIаюха баха ха йоае ца езаш моттиге хIама а диа, дIахо пайдане салаIа.

Столове хьакъехьа къамаьл деш повара Томанина Мария Ивановнас дийцар:

— Оаха цхьан сменагIа 100 саг кхоаб. Тхоай говзал дIатIа яхийте, болхлой йоакхо а еш, кийчбу оаха кхача. Завода халкъа тIахьожама группо, профсоюзни комитето массаза тIахьожам лоаттабу кхачан. Столови кхачан продукташца Iалашъер ОРС я. ХIаьта ала деза цо из массаза а ассортиментагIа йоаггIаш йолча продукташца Iалаш ца еш хилар. Бакъда завода кулгалхой бехкагIа машин йоацаш, кхыдола бахьан юкъе ийкха юкъагIа диса дац тха гIулакх. Болхлошта кхача кийчбеш, царна гIулакх деш 5 саг ва столове. Хьоарах кондитерски хIамаш оахош хьаю. Болхлой тхона леткъаш моттиг а хиннаяц.

СалоIача минуташка безаме вIаши йист хила а тайп-тайпара спортивни ловзараш де а йиш йолаш ба завода къахьегамхой: шашкаш, шахматаш, бильярд, штангаш, волейбол, футбол, истола тIара теннис, кхыдола ловзараш де йиш йолаш я ЦIе уголок.

Кхачан продукташ йохкаш тика я завода коа. Поселкана завод гаьна хиларга хьежача цо а таро лу дезал болчарна чуболхаш цу чура тух, цIилеторг яхар мо, кара хиланза даргдоаца товар эца.

Наьха могашал лораяра долча гIулакхa хьайийлла медицински пункт болхлошта чIоаггIа накъайоал. Амбулаторни дарба де дезаш болчарна гIулакх деш я фельдшер Мержоева. Цул совгIа стоматологически кабинет я йоаггIаш йола оборудовани а йолаш. Ховш ма дий цергий лорашта тIакхача бIарчча ди доаде дезалга.

Балха тIара бувла ца безаш моттиге уж медицински кабинеташ хилар пайдане да завода къахьегамхоша зехьа ха ца йоаяра. Цунца дувзаденна да цхьаькха керттера гIулакх, — къахьегама овсарле лакхъенналга.

Администрацес а партийни профсоюзни организацеша а дика кхетаду дисциплина йоацача цхьаккха тайпара толамаш хила йиш йоацилга. Мел дийцача а къахьегамхой коллективе цхьацца воал из толхае. Из теркал а даь, царна духьале ергйолаш оттаяь мероприятеш я. Цкъа-дале, дисциплина телхаераш учете латт, царна массаза а бIарг тIалоаттабу.

Иштта корта бохабу малараш а менна балха баьхка Пеньковскей Васильцовей дош профкома заседане а корта бохабу малараш меларащца къовсам лоаттабеча комиссе а дийцад, царна таIазар а даьд. Дисциплина телхаечарца цахаддаш кхетама болх бу завода активо. Цкъа санна, шозза а кхозза а дисциплина толхаяьр балхара дIа а воаккх.

Корта бохабу малараш а менна «КрАЗ-2566» яха машин йохаяь водитель М. Евлоев балхара дIаваьккхав. Смена кулгалхой а иштта бехктокхаме увз тIахьожам лаьгIбар бахьан долаш.

Уж да заводо дика толамаш дахара бахьанаш. Карарча шера нийс бетта реализаце план 103 процент кхоачашъяьй коллективо, товарни продукци арахецара план — 106 процент. Завода баьнна пайда 300 эзар сом ба.

Иштта болхлой хьалаш теркал а деш, къахьегамхоша бехктокхаме къа а хьегаш толамаш даьхача, шоана ма моттaлда кхоачамбоацараш дац аьнна. Цул совгIа уж кхоачамбоацараш дIадаха йиш йоацачарех да аьнна а.

Вайна ма харра, рудах йоаца материалаш хьаю цехаш дукха дом болаш я. Халача хьале беш а ба из болх. ТIаккха балха ди чаккхдаьлча кулг-юхь дила а балха барзкъа хувца а моттиг ма эший. Цу гIулакха хьаяь душевойш я, шкафаш а йолаш, къаьст-къаьста маIача наьхен кхалнаьхен. Бакъда, завод хьайиллача хана денз уж болх беш-м яц.

Транспортировщица Бирюкова Надежда Васильевнас дийцар:

— ЧIоаггIа эшаш я тхона душевойш, хIана аьлча балхара даьлча, наха юкъе гIолла чудаха дезаш ма дий тхо. Кулг-юхь дила а хий доацаш моттиг нийслу тхона. Болх хала бале а, цхьа бахьан укхаза таро хиларо юхасецаду тхо дIа ца долхаш. Аз болх бу дийтта шу да. Юккъера лаьрхIача алапи 170 сом да са. Кулгалхой хувцалой а тхо массаза а болх беш да. Укхаза хинна хувцамаш гу тхона.

Бакълув, Надежда Васильевна. Цун дешай, маIан — даьр гуш да, дийза дисачун теркам бе, яхилга да.

Пачхьалкхено зе а даь къаяь душевойш эксплуатаце а йоацаш хIана латт? Болхлошта хиланза яргйоацаш ма йий уж, аьнна завода директорга Албаков Ювназага хаьттача, денна жоп укх тайпара дар:

— Из бахьан да хина кхоачам ца хилар. Из дош, цкъа санна, дукхаза а хьедаьд оаха. ЙIовхала система чура технически хий душевойшта чудотта йиш йолаш дац. Тхо завода реконструкци ергйолаш да, цунна оттаяьча плана тIа хий чудилла лаьрхIа да.

Пхе шерал хьалхагIа хургдолаш дац из, — аьлар директора.

Из пайдана къамаьл дац. Балха «ак» ца оалаш толамаш доахаш болча болхлой цхьадола хьалаш тоадарах балац кулгалхой. Таханарча дийнахьа фуд царна эшаш дар? Балхара баьлча кулг-юхь дила, шоашта тIера дом дIабаккха йиш йолаш бац болхлой. Из дог экхал хIама да. ХIаьта кулгалхой завода реконструкци ярга хьежаш багIа.

Со яллац из проблема аттачарех я ала. Уж проблемаш кхоачашъе а пачхьалкхено хьалхашка оттадаь декхараш кхоачашде а оттабаьб кулгалхой. Ши-шегIа цхьаккха а хургдац. Даьчох кхоачам а ца беш де дезачох корта а лазаш хила веза кулгалхо. Къаьстта, тахан вай мехка шерра гIа боахаш перестройка йодача хана хIаьта а йиш яц сатийна вагIа. КIоаргагIа дIатехкача де дезараш дукхагIа корадоагIаргда.

Бехк профсоюзни комитета а ба. Из я болхлой йоакхо е езар а кулгалхошкара тIатеIIа доагIар хьадеха дезар а. Нагахьа санна, профсоюзни комитето ший заседане коллективни договор йийца яларе, тIаккха ховргдар администраце малагIа пункташ кхоачашъяьлц. ХIаьта коллективни договор предприяте закон ма дий.

Т. МАЛЬСАГОВА.

Къоначар гIулакхаш

СССР 50 шу дизара цIерагIча Грозненски химически завода фенол, ацетон, дубитель даккхара йола лаборатори... Цу подразделене йоккха йоацача коллективо чоалхане технологически процессаш тохк, экспериментальни балха методикаш кийчъю. Уж атта декхараш дац. Уж кхоачашдара, производствана юкъедоалдара ха, знанеш, говзал эш. ХIаьта укхаза болх беш бола нах уж белгалонаш йоахкаш ба аьлча харц хургдац.

Лабораторе болхлочо Мичурина Серафима Александровнас дувц:

— ДIадехараш чоалхане дале а, тха болхлой лоархIабу царех. Из деча къаьстта доккха дакъа юкъехьу кагирхоша. Масала, белгалъяккха лов сона инженер-тохкамхо Ларина Анна. Из тхо долча болх бе дIайолаенна оператор йолаш. Чехка караерзайир цо ший профессе къайленаш. ХIаьта заочно институт яьккхача инженералла хьожайир из. ХIанз цеха комсорг я Анна. Сона хетачогIа, комсомольцаш декхе баьннабац из шоай секретарь харжарах. Хьалха комсорг яр Кавыга Татьяна. Из КПСС мугIарашка дIанийцай. Ала деза, из а дика лоархIайора шийна хьалхашка латтача декхарех. Ше къона яле а, йоккха опыт Iоаьяр цо, заводе керда хьанийцарашта хьехам бала, новкъостал де ховш а ловш а яр. ХIанз саго хIама хьалха даккха ца дезаш специалист я Татьяна.

Лабораторе коллектив къона яле а, ала деза, болаш ба укхаза йоккха вахара, къахьегама школа чакхъяьккхараш а. Царех я Сухорукова Валентина Васильевна. Итташ бола мехкарий Iомабаьб цо оператора болх бе. Ший къоначарех ала эггара дикагIдола дешаш корадоагIа цунна.

— Къоначар моллагIйола халонаш эшаергья, — йоах цо, — хьадечунца безам, догуйла йолаш уж хуле.

Ма дарра аьлча, цехе болх беш йола комсомольско-кагирхой коллектив заводе яьржача социалистически яхье хьалхалаттаращца йолаш хьайоагIа. Масала, чакхъяьннача кхаь кварталах шиъ котало йоаккхаш дIайихьай цо.

— Къамаьл дац, тохкама болх керттера лоархI оаха, — аьлар А. Ларинас. — Берригаш низ ца кхобеш къахьега а гIерт. Сона хетачогIа, из де аьттув боал тха. Цхьабакъда, дицдац кагирхоша общественни декхараш а. Уж да — болхлошта дикагIдола къахьегама, салаIара, хIама творчески хьисапе хьадара хьалаш вIаштIехьдахар. Масала, хьинаре дакъа лоац субботникашка, чакхдоах ветеранашцара вIашагIкхетараш тайп-тайпара сайренаши. ХIаьта аьттув баьлча дерригаш цхьана Махкеты яхача юрта йисте йолча салаIара базе долх. Саготде ха хилац. Цудухьа, сакъердаме, бIубенна долаш къа а хьег.

Цехе гIолла хьали Iои дахача, чунйнна болх беш боахкача кагирхошка хьежача, оаха кхетадир укхаза бокъонца дола вахар кхехкалга, барттайнача коллективана эшалургйоацаш цхьаккха халонаш йоацалга.

З. УМАЕВ.

Ведзижев Ахьмад

ДЕГА ЙIОВХАЛ

ИШТТА ЦIИ ЙОЛЧА ПОВЕСТА ТIАРА ДАКЪА

I.

— Миштад, салте, вахар, мишта дIатарвеннав хьо? — хьаьттар инарала Мухарбикага шоаш кабинете Iоховшшаше. — Болх миштаб?..

Дицденнадар дуккха хьалха денз Мухарбика «Солдат» яха дош, цудухьа цунна хацар хIанз ший инаралца мишта хила веза, — ураоттаргва хайна ваггIаше жоп лургда.

— Дага мел латтар кхоачаш хиннад, новкъост инарал, — жоп делар Мухарбика салтечо санна.

Велакъажар эттар инарала юхь тIа. Уж дешаш цунна башха эшаш дацар. Цо дика кхетадора цар маIан. ШоллагIа шу мара дацар Мухарбик цIавена. Дуккхача шерашка ваьча мехках ваьнна лийнначул тIехьагIа.

Ткъо минут хьалха зал йизза болча наха хьалхашка Мухарбика тIа орден еллар инарала, республикански военкомо «Командоване хьалхашка оттадаь декхар тIехдика кхоачашдарах, салтечоа...» йоахар инарала дийшача приказа тIа.

— Вахара раьза вий хьо? — хетт инарала.

— ЧIоагIа раьза ва... бакъда дIадахар дицлац. Кхы иззаморг юха хургдоацалга ховшше.

— Цхьаккха хIама а ца хилча санна вахар кхолла деза, — йоах инарала.

— Из бакъда, — раьза хул Мухарбик.

Дукха дIаьхлу инаралей, Мухарбикей къамаьл. Юкъе а ца эккхаш, ладувгI цо хиннача салтечо дувцачунга. ЮхкегI хьалийза истола тIа латт пепельница. Инарала ца ховр дац хIанз Мухарбика дувцар, бакъда цунна ца довзачох да.

— Госпитале со кхетам чу веча комбата кхаъ баькхар сога орден ялар — дувц Мухарбика. — Бакъда госпиталера араволаш со сай батальоне а па хьожавеш, дивизен штабе хьожавир. Сона бахьан хацар. Вешта приказ — приказ ма дий. Хьожаваьча дIаваха ма везий салтечун.

Укхаза къамаьл дIаьха динзар, Казахстане дIаваха веза аьлар. Иштта дар Москвера приказ. Со цецваьннавар. Латташ тIом боллаше — Казахстане мишта хьожаву. Юха а — салтечун декхар приказ кхоачашделга да. Сона моттар цига се цхьан гIулакха хьожаву. Сай нах дIабахийталга хацар. ЦIагIара письмо доаца дукха ха яр. Массаза нийслора цу хана салтечунга ший ханнахьа письмо ца кхоачаш...

— ТIом чакхбала мел ха йисаяр? — хьаьттар инарала.

— 1944 шера гурахьа дар из. Сона повкьа хайра хиннар. Оренбурге кхаьчача, Кустанайра Алма-Ата баха болхаш массехн дезал нийсбелар сона. Цар хьадийцар деррига а. Теша хала дар гуш долчох. Бокккхий нах, истий, бераш. Декъай бесаш дар цар. Саькхбаьлча санна гонахьа хьежар. ХIанз кхы фу кхоач тхога, аьлча санна.

— Сталина хац ер, — йоахар сога воккхача саго. — Цунна ховре, хургдацар, нах юха а шоай цIенах тохаргбар.

Миска адамаш. Ма чIоагIа а тешар уж Сталинах. Селлара Iазап шоашка доллаше, МалагIа бахьан дар цу ерригача хоарцон?

Военкомате дIаьха хиланзар соца къамаьл.

— МВД гIо замига саг, — аьлар сога дежурне.

Со хIанз кхы а цецваьлар. Салте сенна вода МВД?

— Со цига сенна вода? — хьаьттар аз.

— Цига хьаргда хьога, — хаддийташ жоп делар дежурне.

— Кхоана итт сахьат даьлча юхавола, — аьлар МВД-ча коменданта са каьхаташ дIа а нийца.

— Бийса мичахьа йоаккхаргья аз? —

— Хьайна товчча.

Сона моттар уж се дIатарве декхарийла ба, хIанз а салте лоархIаш ма варий со.

Шийна эшачун йоакхо е езаш хилац салте. Цунна хов ханнахьа шийна кхача лургболга, тIадувха барзкъа лургдолга. Цунна хов, эшаш хуле, фусаме дIанийсвергволга. Дуккхача бетташка, шерашка цунга дIаIам салте. Бакъда, со хIанз сай дилоIамах висавар. Ца йовзача наьха городе, цхьаккха вовзаш саг воацача. ТIехьарча диъ шера эггара хьалха се цхьаь ва аьнна дагадехар сона. ТIем тIа дуккхаза нийслу цхьаь вусаш. Вахача, венача. Е разведке волаш. Бакъда цIаккха а цхьоал дагайхац хьона. ЦIаккха хьо вицлац хьайна дала оарц хиларах. Хьона хьайна кхетабе ца могаш бола бувзам хул хьонеп хьа новкъостaштен юкъе. Хетаргахьа, из хила а мег-кх салтечун низ совбоахар, из де низ кхачарах тамаш елга дола хIама цунга кхоачашдайтар.

Керта чу цхьаккха хIама дагIацар. Фу дича бакъахьа да? Бийса мичахьа йоаккхаргья? Из дар эггара хьалха де дезаш хиннар.

Гийг а мича Iа ший дар дIа ца дийхача. Со Iурра денз хIама яанза вар.

Са кхачаи аттестат кхоачаденнадар. Бакъда солдатски книжка тIа Iоадьчох хьанийцачох дисаь ши бIаь тума хIанз а киса доаллашдар.

Къаьнарча книжкаш тIа Малхбоален мехкашка хулача базарех лаьца дешар мара, сона сайна яйна яцар Алма-Атара зелени рынок санна йола базар. Базара юкъе деттача цIогIарчех хьан фу йоах кхетаде хала дар.

— «Беломор-канал»... Хьанна эша «Беломор-канал»!..

— «Манты!.. IIайха «Ма-а-нты»...

— «Апорт»... Цхьаннех — тума! — Айса буаргбар, бакъда ахча эш!..

Эцарел дукхагIа хIамаш йохкаш бараш ба моттийтар цу хьекхача цIогIарчаша.

Тума а денна, «апорт» ийцар аз. Тоаеннача хозача йиIий яраш санна, цIе яр Iажа басилгаш. Царг тоххаше модз кхаьллача санна морзо эттар са бага.

— Ялахь, ялахь, — йоахар шура йохкаш йолча кхалсага хитIадам кхетанза цIена шура я хьона. БIаргацIацкъам тохацар цо селла ше оапаш бувцщашешура нийса ах хий теха яр.

Итт тума а денна, ийцача буханках йиса маькха чIегилг шинела киса а елла, араваьлар со рынкера.

«Дом колхозника» аьнна дар базара гаьна йоаццаш ягIача барака хьалхашка хьалтехача фанера тIа яздаь... «Со колхозник веце а, сога бийса йоаккхийтаргьяцар-те укхаза» аьнна дагадехар сона.

— КхоалагIча номере, — аьлар дежурне согара салтечун книжка дIа а эцаш. — Масса бийса йоаккхаргья Iа?

— ЦаI.

Цецъяьлча санна, согахьа хьахьежар дежурни. «Цхьа бийса а яьккха дIа мишта вода?» — яхаш санна хетар цун бIарахьажаро. Вешта цо сога хIама аланзар.

— Цхьа бийса йоаккхе дийтта сом хьада, — аьлар цо сога квитанци хьа а кховдадеш.

«ХIанз мо расходаш хуле, тамаш я-кх бюджет дукха йIаьхлой а» — дагадехар сона.

КхоалагIа номер — паргIатта говр хохкалургйолаш доккха цIа дар. Пен шинна а оагIонца, цхьадараш нийсдаь а, вожаш доаржадаь а маьнгеш латтар. Хьалкхайдача тхов хьалоацалургболаш лоха дар цIа. Базар тIа еш йола гIараш, тIехьювлача машинийн вордайн таташ а шаьра хьахозар укхаза.

ЦIенъюкъе латтача истола гонахьа вагIар массехк саг. Массаварг а тIема форма ювхаш вар. Цхьабарашта погонаш ядар, вожаш йоацаш бар. Са лерг кхийтар сай наьна меттах. Истола тIа чхьагIарах йизза баллон а, маькхаш а, дулха чIегалташ а ядар. Из хьалхара баллон йоацалга ховргдар деча къамаьлах.

— Кхетадой Iа, — дувцар корта берзан вагIача капитана, шийна духхьал вагIача воккхагIволча лейтенанта бIара а хьежаш. Деча къамаьлах ховргдар из лоаман нохчо волга. — Аз со гIулакх долаш венав ях, из согахьа хьа а хьажац.

— Сержант, — ях аз, — со чина хьол лакхара ва, цун мукъагIа сий де дезар Iа.

— Хьо сол лакхара вац, — йоах.

— Мишта вац со, — ях аз, — со советски капитан ва.

— Хьо советски капитан вац, — йоах, — хьо чеченски капитан ва.

— ТIаккха Iа? — хетт воккхагIволча лейтенанта, бос тIера дIа а баха. Ше ваггIача бийнаш ду цо.

— Азен? — вел капитан. — ТIоара теха ше ваггIача Iункара вахийтар-кх.

— Нийса вахийтав, — йоах гIалгIачо — воккхагIволча лейтенанта. — Ве везаш вар.

— Из-м цунца хадаргдолаш дацар. ТIанийсбеннача вайнаьха салташа со хьаваьккхар. Лаца, суд е аьнна хьовзаваьвар со. Со-м се лоацаргхиларах тийша ваьннавар. Подполковника кIалхара ваьккхавар-кх. МВД Управлене начальника заместитель ва цига цхьа армейски подполковник. Вайнахагахьа озаш хул уж эскаре хиннараш.

МВД вахача хьалхарча дийнахьа ший хинна дов дар капитана дийцар.

— АхIа, вай полк ебаш латт, — аьлар капитана, аз моаршал хоатташе. — Хьавола, Iоха.

Цецваьнна лоаттавалийсар капитан сайна гушше. Шеко хила йиш яцар — артист Рамазанов вар сона хьалхашка вагIаш хиннар.

— Артист Рамазанов веций хьо? — хьаьттар аз капитанага. Велакъажар дIадайра капитана хозача юхьтIара. Шин кулгаца бат хьа а лаьца, истола тIа IотIавийрзар из.

Хала дар артист Рамазанов ца вовзаш нохчо, гIалгIа лаха. Къаман театре цо ловзаеш йола ролаш массанена дагахь ховш яр.

— ХIанз капитан ва... Вешта е капитан а е артист ва мотташ вац со хIанз-м, — тIатехар цо.

— Маца кхаьчав хьо? — хьаьттар сога воккхагIволча лейтенанта.

— Тахан.

— А-а, хьо-м керда воав... Тхо укхаза кхеста-м цхьаццабараш беттал тIех а, вожаш кIезигагIа а ха я.

— Фу йоах вайга? — хьаьттар аз сайна керда байзача новкъосташка. Сенна доаладаьд вай укхаза.

— Лаьтта тIа хIана дах шо, йоах... Нохчий, гIалгIай шо хиларах бехке да шо йоах. Кхы яхаш хIама-м дац, — цхьа къург мара ца беш шийна хьалхашка латта саьнаш дола чхьагIара пела дIамелар капитана. — ТIа маца вола аьннад хьога? — хьаьттар цо, даьсса пела шийна хьалхашка Iо а оттадеш.

— Кхоана итт сахьат даьлча МВД вола, аьннад, — жоп делар аз.

— Тхо а дийхад цу ханна цига. ТIаккха ховргда фу оал.

— Со массанех кхетацар. Фронтера хьа а боахаш, салтий, офицераш укхаза хIана боалабаьб? Мехках баьха нах мичаб? Уж мехках бахара бахьан фуд?

— Нах ерригача Казахстане, Киргизе дIабаьржаб, — жоп делар са хаттара капитана Рамазанова. — Дезал мичаб цхьаннена а хац.

— Дезал. Са къаьна да, нана, зIамига йиша — мичаб уж хIанз? Фу деш ба уж? Мишта вахаргва ца бовзача мехка ше вича денз ГIалгIайче ца хоадаь са да? — Уж хаттараш латтар хIанз сона хьалхашка. Хьан лургдар сона хIанз царна жоп.

Сона кхетаде магацар сайна хIанз хьалхашка эттачун бахьан Iурра тхоаш МВД даха арадаьлча. Е соца хиннача новкъостех цхьаннена а магацар. Мишта боах, хIанз а моастагIа эшаваьнна ца хилча, еррал нах фронтера хьа? Кхы цул башхагIа малагIа гIулакх тIадилла боахк акхарна?

— Цигахьа, — яхаш духхьаларча зала чу хьежаборa гуллуш бола тIемахой МВД пропускной бюро латтача сийна фуражка тулла ча лейтенанта.

Зал хьалийза гарга яр. Тайп-тайпара ханаш йолаш нах бар. Салтий, эпсараш.

Са бIарг кхийттар хьалхашкахьа вагIача подполковниках. Йис йиллача санна кIайденна дар цуй мекхаш. Подполковника наькха тIа биъ мугI ордений ленташ доахкар. ТIехьашкахьа юха а вийрза къонача салтечунца къамаьл деш вар подполковник.

— Малав из? — хьаьттар аз сайна уллув Iохайнача капитанага Рамазановга.

— Полковник Зауров. Цецваьлар со. — Из цIи массанахьа а йовзаш яр. Граждански тIема шерашка денз эскаре гIулакх деш вар из. Сергос ше вахийтавар из цу шерашка цIеча командирий школе. Фаьлг санна массанахьа а дувцаш дар хIанз укх фронте а цун кавалерийски полко даьха толамаш.

Истолагахьа хьалваьлар шийца капитан а волаш чухилар сийна фуражка тулла майор. Гулбеннараш зувш санна, бIарахьежаш латташ цхьа юкъ яьккхар цо.

— Массава а шо дахаргдолча моттигашка оаха тахан дIахьожадергда шо, — йист хилар сийна фуражк тулла майор. — Направленеш кийча я, укх сахьате капитана шоана дIа а екъаргья. Шоаш дIа ма кхаьчча а спецкомендатурашка оаш направленеш дIахьекхача цар учете дIаэцаргда шо. Спецкоменданташа балха а хьожадергда шо, дIахо йодача хана шун де дезачох кхета а дергда. Со деррига аьнна ваьннав. Хаттар дий? — чакхваьлар майор.

«Фу спецкомендатураш йоах? — Со кхетацар хIанз а майора дешаех. — Укхаза хадаш да-те ер?».

— Подполковник хинна Зауров. — Уйлаех ваьккхар со юха а йист хиннача МВД майора. — Хьона хIанзарчоа городе саца бокъо я. Бакъда тахане а спецкомендатуре учете дIаотта веза, — хоадам беш тIатехар майора.

— Са цкъа дезал боалабе ваха везаргва, — хьалгIеттар подполковник. — фронт гарга кхаьчача Харьковера дIабига Урале ба са дезал.

— Дезал кхаьхат а дахьийта хьабеха беза, — аьлар майора. — Спецкоменданта бокъо йоацаш вахача городера аравала мегаргвац цхьаккха а спецпереселенец.

«Подполковник Зауров, хьа зурма а лекха яьлар» — дагадехар сона.

Залерча салтехи эпсарехи эхь хийтталга дарий а хац, е шийга кхаьча хьал хьалхе а кхетадаьлга дарий а хац, бакъда кхы йист ца хулаш меллашха Iохайра подполковник.

— Новкъост майор, — хьалгIеттар сийсара тхоца бийса яьккха воккхагIвола лейтенант. — Аз тIема училище яьккхай, арме геттара виса безам болаш вар со...

— ...Шо эскарерча гIулакхах мукъадовлийтад. Иштта ба правительства соцам, — воккхагIволча лейтенанта юкъейиккхар майор. — ХIанз шоаш дIа хьожадаьчча болх бе беза.

— Новкъост майор! Новкъост майор, — соцавир капитана Рамазанова, ваха кийчвенна майор. — Со артист ва... ГИТИС яьккхай аз...

— ...Шоаш хьожадаьчча дIадаха деза, — юха а наIаргахьа волавелар майор.

Цхьаццане цIи а йоаккхаш, направленеш дIайийкъар капитана.

Сои капитан Рамазанови, кхы массехк салтеи цхьан колхозе хьожадир.

— Хьожадаьча дIакхача ха, — кхоана шийтта сахьат даьлча, — аьлар капитана направленеш тхона бе а йоахкаш. — Шийна ханнахьа дIа ца кхаьчар суде лургва.

— Мичаб а ца ховш дезал ма-бий тха, царна фу дергда оаха? — хьаьттар аз капитанага.

— Шоай спецкомендатуре дезала цIераш яз а йийя, дIале, цар новкъостал дергда шоана дезал лаха, — дар жоп.

— Ер бокъо йоацар да, — цIогIа деттар капитана Рамазанова юха а тхо бийса яккха гулделча. Аз Сталинга шийга яздергда ер... Сталина хайча могийтаргдолаш хIама дац ер.

Тхона-м ма моттарий пачхьалкхен доккхий декхараш кхоачашдеш волча Сталина, къамаш доахадар санна дола «зIамига» гIулакхаш хов а хургдац, аьнна. Ма тешар-кх тхо цу хана Сталинах. Ма хетар тхона, хIанз тхоаша леладу бокъо йоацар цунна дIахайча цо могийтаргдац, аьнна.

Ше театре ловзаю ролаш санна вахарца а сакъердаме хинна Рамазанов сихха хувцалуш латтар. Цкъа ура а ийккхе, цIогIа хьекха воалора, тIаккха цхьаннега а йист ца хулаш, вагIаш цхьа юкъ йоаккхар.

— Фуд ер? ГIа дий ер? — хеттар сога капитана са шийна дала жоп долаш санна. — Фу де йоах сога?.. Са да деникиний пхо кхийтта ма веннавий... Со се детдоме хьалкхеваь ма вий, — Институт... театр... Салтечунгара капитанага кхаччалца фронте фашисташта духьал латар... Из ба-кх лоацца аьлча, са никъ... Фу йоах сога? Мичай са сесаг? Са бераш?

Хьанна ховргдар цу хаттарашта капитана жоп дала, малагIа вар тхох царна жоп ца лохаш.

Бакъда, жоп корадоагIаш дацар.

— Иштта ба правительства соцам, — оалар Iаьдал кара дараша хаттар оаха шоашка дича.

Алма-Атана 60 километр гаьна яр тхо хьожадаь колхоз. ШоллагIча дийнахьа тхоаш дIахьожадаьчча спецкомендатуре кхаьчар тхо. Чаца кхаьла лохига цIалг дар комендатура чу хиннар. Саксаула лотаяьча пийшко садикъа йIоахъяьяр че. ЦIен саьнгга латтача истола тIехьашка вагIар зIамига сагилг. Бий миссел мара йоацача цун бата тIа яьгIа йоккха мераж цун кертал йоккхагIа хетар. Дукха малар мелача сага мара хила йиш йоацача тайпара цIе бар цун мерий бухьиг. Белажаш тIа сержанта погонаш ядар.

— Уй-ни! ТIаегIа я цун мераж, аьлар тхох цхьанне, сержантах бIарг кхетташе, моаршал а хаттале.

Цу боаггIача баьча бегех сакъердаделар массане а. Тхо деладелар.

— Сенах дел шо?.. Малашд шо? — Хьаьттар тха меттах кхеташ воацача сержанта.

Оаха дIаделар цунга тхоай каьхаташ. Сержанта тIеххьашка хьалтеха доаллар Сталина портрет. Духьаларча пенах Берияи, Молотовеи портреташ доахкар. Молотова портрета кIал дахчан гома чу а боаллаш, кепа йоазонца язбаь СССР-а Халкъа Комиссарий Совета спецпереселенцех бола соцам уллар. Соцама кIал яздаь «В. Молотов» — аьнна дар.

«Тамаш я ер деррига а Сталина ховш деце, — дагадехар сона эггара хьалха. — Молотов Сталина эггара гаргагIа вола гIонча ма вий. ТIаккха цунна ца ховш Молотова мишта язду кулг».

Сержант каьхаташка хьожача юкъа из соцам бийшар оаха. Цо тхона хьадовзийтар хIанзчул тIехьа тха кхел укх вагIача зIамигача сагилгага дIаенна хилар.

— Соцам Iомабеш дий шо? — хьаьттар сержанта, раьза воллаш.

— Е документ оттаде-м дукха хьаькъал эшаш а хиннадац, — эгIазне йист хилар капитан Рамазанов.

— Долче... долче правительствон соцама раьза вац-кх хьо... правительство я-кх из хьаькъал доацар? — цискадараш санна хобаделар сержанта бIаргаш.

— Аз яхар кхетаде а керта чу хьаькъал хила деза, сержант, — истола гарга вахар Рамазанов. — Вешта хьона хьаь тIа даьтта ца дотте Iа из кхетадойя тамаш я.

(Йистедоалар хургда).